

Eörsi István 1931-ben született Budapesten, értelmiségi családban. 1949-ben iratkozott be a Bölcsészettudományi Kar magyar—angol szakára és már akkor bekapcsolódott Lukács György szemináriumába. 1953-ban tanítani kezdett az Árpád Gimnáziumban, egy év múlva a *Szabad Ifjúság* szerkesztőségébe került, ahonnan egy verse miatt 1955 márciusában elbocsátották. Egy évig diáklapoknak dolgozott, majd Lukács-aspiráns lett. 1956-os tevékenységéért 8 évre ítélték, 1960. augusztus 20-án amnesztiával szabadult. Utána szabad íróként, főleg műfordításból élt. Korábban csak verseket írt, később kritikát, esszét, publicisztikát, novellákat és drámákat is. 1977-ben a kaposvári színházhoz került dramaturgnak, ahonnan 1982-ben felső utasításra politikai okokból elbocsátották. Akkor már részt vett az ellenzék munkájában. 1983-ban Nyugat-Németországba került egyéves ösztöndíjjal. 1986-ban jött vissza, azóta írásaiból él. 1953-ban József Attila-díjat kapott.

*

— *Ma a Szabad Demokraták Szövetségének 2000—2500 tagja van. Hogyan jutottak el ezek az emberek a szövetséghez és hogyan jutott el Eörsi István?*

— A szövetség abból a csoportból nőtt ki, amely már a 70-es években *demokratikus ellenzékként* lépett a pástra. Később a szamizdatkiadások — főként a *Beszélő* —, különböző akciók — mint a *Bibó-émlékkönyv* elkészítése — és bizonyos aláírásiakciók — mint a *Charta '77*-tel való szolidaritás — köré csoportosult. Én mindezekben részt vettem. Természetesen voltak, például az aláírók között olyanok is, akik később más csoportosuláshoz csatlakoztak — Csoóri Sándorra utalok, aki jelenleg az MDF egyik vezetője.

Ez a kör hozta létre 1987-ben a *Szabad Kezdeményezések Hálózatát* ami nagyon sok csoportból álló, a legkülönbözőbb irányzatokat képviselő laza tömörülés volt — ide tartozott egy sor vallási csoportosulás, több békecsoport, természetvédő és politikai elkötelezettségű szervezet. Természetesen részt vettem ennek a munkájában is. És amikor fölmerült annak a lehetősége, hogy ideje volna egy *politikailag összefogott*, ha nem is monolit, de mégis egységesebb, körülhatároltabb irányzatú szervezetet alapítani, akkor azok közé tartoztam, akik ezt időszerűnek ítélték. Így vált szét a Szabad Kezdeményezések Hálózata és az SZDSZ. Ebben az értelemben azt mondhatom, hogy nem én léptem be az SZDSZ-be, hanem miből nőtt ki ez a mozgalom. Természetesen ez nem csak a mi érdemünk, hanem másoké is. Rajtunk kívül nagyon sokan tartoztak ide — régi '56-osok mint Mécs Imre, Vásárhelyi Miklós, aztán egy egész sereg közgazdász, szociológus, akik mindig is rokonszen-

veztek és vonzódtak a szamizdat sajtóhoz, de minthogy nekik még legális publikálási lehetőségeik voltak, bolondok lettek volna ezt félredobni az illegállsért.

A lagság száma nagyon kicsi, mondjuk 2000—2200 fő. Ezzel szemben az MSZMP-nek mintegy 700 ezer tagja van. Ám a tagság

Vendégünk — Eörsi István

létszáma nem főtétlenül mérvadó. Vegyük példának a március 15-i vagy a május 1-jei ünnepséget. Ezeket az alternatív szervezetek külön tartották. Nem tudom, hogy a résztvevők közül ki jött az SZDSZ meghívására, de egyértelműen kiderült, hogy a jelenlegi politikai helyzetben a tagság még megközelítően sem mutatja a támogatók, a rokonszenvezők számát — a tömeg *sokszorososa* volt az *összes* alternatív szervezet tagságának.

A létszám megítélésénél figyelembe kell venni, hogy Magyarországon a legtöbb községben és kisvárosban még nem érett meg a helyzet alternatív szervezetek megalakítására. Komáromban meghívásra tartottam egy március 15-i megemlékezést. Kísérteties volt! Még azt is megtudtam, hogy amikor a pártszervezet tudomására jutott, hogy engem a megyei kulturális központba is meghívtak, azzal fenyegetődtek, hogy ha nem mondják le a részvételemet, megveretnek a rendőrökkel. *Nem hiszem, hogy ez komáromi specialitás!* Azt gondolom, hogy az ország nagyon nagy részében, ha vannak is az embereknek alternatív érzelmei, ezeket nem mutathatják ki. Az ünnepség külsőségei is félelmetesek voltak. Föl kellett mennem egy magaslatra, odaállni egy szál pucér mikrofon elé úgy, hogy senki nem mutatott. Tartottam egy beszédet, egyre dühösebbet, egyre radikálisabbat. Utána lejöttem, még volt egy kis műsor, népi tánc, ének, ami ilyenkor szokásos. Elvegyültem a közönség között — rám se mertek nézni! Ha véletlenül rám esett a pillantásuk, elkapták a fejüket. És ez 1989. március 15-én történt meg velem, az állítólag demokratikusan átalakuló Magyarország kellős közepén. Az a véleményem tehát, hogy az országos szerveződés ideje még nem jött el. A nagyvárosokban is, bár az emberek nagy része rokonszenvez velünk, nyilvánosan tartózkodik, nem akar „listákra” felkerülni, senki sem biztos abban, hogy a demokratikus fejlődés töretlenül folytatódik. Mindenki lehetségesnek tart még egy visszarendeződést, beleértve akár rendőri, katonai puccsot is abban az esetben, ha a Szovjetunióban Gorbacsov megbukna, vagy a saját Ligacsovává válna. Ennek rögtön megéreznénk a hatását. 1956-ban a lakosság már átment egy retorzió, tehát az emberek nagyon óvatosak.

Azt sem akarom azonban tagadni, hogy az SZDSZ egyelőre *erősen értelmiségi szerveződés*. Ennek az okai részben már a keletkezéséből fakadnak, hiszen a szamizdat-mozgalmak elsősorban értelmiségi centrumra épültek. Másrészt pedig ezeknek az embereknek a világnézetéből adódik, hogy bizonyos hátrányt kell leküzdeniük a többi alternatív szervezettel való versenyben. Például a nemzeti kérdés nem játssza azt a kiemelkedő szerepet az SZDSZ ideológiájában, mint az MDF-ében. Amikor az ország gazdasági helyzete ennyire romlik, hol tudnak az emberek olcsón érzelmi vigaszhoz jutni? A nemzetiségi problémák kielezése terén! Ráadásul ezeket ki se kell élezni. Nemcsak Csehszlovákiában és Romániában — máshol sem megnyugtató a helyzet; az utóbbi időben Jugoszláviában is romlanak a magyar nemzetiség esélyei, a Szovjetunióról pedig szinte semmit sem tudunk. Persze az SZDSZ programja is követeli a nemzeti kisebbségek egyenjogúságát, a nemzeti kultúra ápolásá-

nak a jogát. A fellépésünki intellektuális hozzáállásunk egyszóval ez csak egy a sok fontos probléma között — és talán nem is a legfontosabb. *A mi felfogásunk szerint a legfontosabb mindenekelőtt a gazdasági helyzet megoldása.*

Más jellegzetességként azt említem meg, hogy az alternatívoknál — most nem az MDF-ről beszélek — nagyon népszerűek az Isten, család, haza jelszavak. De még az MDF-nél is tapasztalható egy bizonyos konzervatív családkép, a nő szerepének hagyományos felfogása. Mi e téren sokkal inkább a nyugat-európai modellt követjük, aminek Magyarországon nincsenek még tradíciói, ezért népszerű sem lehet. Nekünk el kell majd fogadtatni: az is emberi jog, hogy egy asszony akar-e gyereket vagy nem. Ez nyilvánvalóan másfajta, a személyiségi jogokat előtérbe állító szemlélet a konzervatív családfelfogással, vagy pláne a vallásos családszemlélettel szemben, amely — a fogamzás megtörténte esetében — a szülést kötelességnek tekinti, sőt szinte a szerelmi élet egészének ezt kell szolgálnia. Nyilvánvalóan vannak nagy tömegek, amelyekhez közelebb áll ez a régi, hagyományos, vallási tradíció, mint a miénk. Mellesleg jegyzem most csak meg, hogy az SZDSZ is rendkívül fontosnak tartja a kedvezőtlen magyar demográfiai fejlődés megállítását, de mi ezt is a szociális feltételek megteremtésével akarjuk elérni; semmiképpen sem az emberi szabadságjogok megnyirbálásával vagy „tenyésztéssel” akarjuk a magyarságot szaporítani.

Nézeteinket főként személyes érintkezés útján terjesztjük. Rendszeresen járok én magam is vidékre, most voltam Vácot, azelőtt Kecskeméten. De valamennyien járjuk az országot, a területi szervezetekben is ismertetjük az SZDSZ programcélkitűzéseit. Egy héttől naponta és egy folyóiratot is ki akarunk adni; *hetilapunk* most még *havonta* jelenik meg, mert nincs meg a nyomdai kapacitás, nincs pénzünk, nincsenek meg az emberi, tárgyi feltételek arra, hogy két lapot üzemeltessünk; de remélem, a megoldás csak idő kérdése. Megegyezés kell az alternatív pártok érdekében arra, hogy az MSZMP-nek mint sajtó- és szellemi termék-előállító és -terjesztő szervezetnek vetélytársai lehessenek. Egyelőre a feltételek nem ilyenek.

— *Az SZDSZ-nyilatkozat nyomatékosan szól az általános értékesztésről, az erkölcsi válságról. Kiutat kínál, erkölcsi megújulást és erkölcsi reformot hirdet. Hogyan lehet egy „értékvesztett társadalomban” — ahogy mondják — presztízszt teremteni az értékeknek és az SZDSZ milyen értékek mentén képzelettel a megújulást?*

— Elsősorban a személyes szabadságjogok helyreállítása teremthet olyan morális feltételeket, amelyek alapján a különböző értékkínálatok szabad versenyre megkezdődhet. Ha az ismert szabadságjogok — szólás-, gondolat-, vélemény-, választási szabadság — megvalósulnak, akkor összeecsaphatnak végre Magyarországon a különféle értékrendek, a meghirdetettek is és az egyelőre elnyomottak is, továbbá mód nyílik arra, hogy egy csoport hirdett értékrendjét összehasonlítsuk valóságos gyakorlatával. Ezt valamennyien előfeltételnek tartjuk ahhoz, hogy egyáltalán lehetséges legyen itt egy megújulás. Az eddigi, az utolsó 30 év politikája azért volt az én megítélésem szerint annyira elsorvasztott, mert a meghirdetett értékek — a marxizmus értékei, amelyeket én továbbra is humanista és nagyon sok vonatkozásban elévülhetetlen értékeknek tartok az élet minden területén — nem voltak a gyakorlatra vonatkozathatók. Pontosabban *a gyakorlat nem állta ki a velük való összehasonlítást.* És ebből létrejött egy cinikus, közönyös vagy kifejezetten lemondó, rezignatív magatartásforma, amely nagyon sok esetben az érdekek objektív létének a tagadásáig is eljutott. Ha — mondjuk — a proletárdiktatúra azt jelentette, hogy igen kis testület, nem az MSZMP, hanem a legfelső vezetőttestület dönt mindenről, ha a demokrácia ugyanezt jelentette és a nemzeti függetlenség a Szovjetuniótól való függést jelentette és így tovább, abban az esetben az értékek egyszerűen *kipusztultak* az emberekből, mert azt gondolták, ha ilyen mértékben prédikálható a nyilvánvaló valótlanosság, akkor semminek nincs értelme. Vagy az emberek megőrizték még a szülői házból vagy egyéb tradícióból bizonyos értékeket, amelyeket viszont nem tudtak a gyakorlatban érvényesíteni, és ezért szemforgató életre kényszerültek. Nagyon sok ember titkolta, hogy vallásos, a tanároknak pedig lehetetlen volt a tantervtől eltérő

véleményeket hangoztatni. Emlékszem: első feleségemnek — aki egyébként marxistának vallotta magát, még '56 után is — a „Világ-nézetünk alapjai” című tantárgyat kellett tanítani. A tankönyv megírásában is részt kellett volna vennie, és jól emlékszem, milyen konfliktust jelentett a számára, hogy miként csempészhet el nem torzított marxizmust a tankönyvbe. Mert ami '60-ban „hivatalos marxizmus” címen ment, az olyan mértékben volt silány és elsilányító, hogy lelkileg nem is tudta sokáig csinálni és leadta ezt a tantárgyat. Sok ember megtörik egy ilyen konfliktusban.

Az SZDSZ nyilatkozata leszögezi, hogy alapjelszavunk a francia forradalom hármasszója: szabadság, egyenlőség, testvériség. Én a közgyűlésünkön már az első napi hozzászólásomban is kifejtettem, hogy ebből a szentháromságból a legaktuálisabb az *egyenlőség*. A mi nyugatorientációjú értékvalasztásunk és programunk szem elől tévesztí, hogy e hármasszó az egyenlőség jelszava valósult meg nyugaton is a legkevésbé. Sem gazdasági egyenlőségről, sem esélyegyenlőségről nem beszélhetünk, de még a törvény előtti egyenlőség is csak elvben valósult meg. Gondoljunk csak arra, hogy azok a terroristák, akik Schleier megölték — Schleier náci volt, Csehszlovákiában Heidrich után a második ember, ezért *4 évre ítélték*, aztán a nagyiparosok szövetségének az elnöke lett — *háromszoros életfogytiglani börtönbüntetést kapta*. Itt látható, hogyan működik az NSZK-ban is a törvény előtti egyenlőség. Szerintem — és itt az SZDSZ-en belül kisebbségben vagyok — az esélyegyenlőséget kell programunk középpontjába állítani. Nézetem szerint az ember tevékenységének — normális értelemben — egyik legfontosabb értékmérője, hogy ösztvékenysége az egyenlőség irányába hat-e vagy a társadalmi és személyes különbségek fokozására, a társadalmi, faji, vallási ellentétek, különbségek növelésére irányul. Szerintem ez a baloldaliságnak is a kritériuma, és a Kádár nevével fémjelzett rendszer azért tartottam alapvetően jobboldalinak, mert objektíve növelte a társadalmi különbségeket, megszilár-

A Központi Bizottság felülvizsgálta az MSZMP személyi kérdésekben gyakorolt hatáskörét. Kezdeményezi, hogy a Minisztertanács helyezze hatályaon kívül az erre vonatkozó jogszabályokat. Az MSZMP a jövőben csak politikai eszközökkel kívánja érdekeit és befolyását érvényre juttatni a legfontosabb állami, gazdasági, társadalmi és egyéb vezetői funkciók betöltésekor, a képviselők és tanácsstagok megválasztásakor. Jelöltjeinek elfogadtatására a legszélesebb nyilvánosság előtt politikai meggyőző tevékenységet folytat.

A Központi Bizottság és a pártbizottságok a jövőben csak a saját hatáskörükbe tartozó párttisztviselők betöltéséről döntenek. Nem foglalnak előzetesen állást az általuk irányított pártszervek tisztviselőinek megválasztásáról.

A Központi Bizottság ajánlja a Minisztertanácsnak az állami személyzeti munka áttekintését és a szükséges módosítások elvégzését.

AZ MSZMP KB HATÁROZATA, 1989. MÁJUS 8.

dítva, privilegizálva az új uralkodó osztályt. Ráadásul újratemelték a régi uralkodó osztály egy részét is és ezek szépen elérték egymás mellett. Másrészt jobboldali volt genézise miatt is, mert megítélés szerint november 4-e ellenforradalom volt, amely megtörte a forradalom egalitáriánus tendenciáját.

A pártreformerek dolga, hogy eljussanak 56 olyan értelmezéséhez, ami még összeegyeztethető a hatalom folytonosságával, de a párbeszédet nem zárja ki. Sem intellektuálisan, sem politikailag nem könnyű feladat; nem várható, hogy egy csapásra véghezvigyék. De az elvárható, hogy a szándék őszinteségét meggyőzően bizonyítsák.

BESZÉLŐ KÜLÖNSZÁM, 1987/2. (20. SZÁM)

— *Hogyan lehet ma, a kiábrándultság, a bizalom hiányának az időszakában valakit, tömegeket megnyerni? Hogyan lehet a szereplők kölcsönös félelmét — így fogalmaz az SZDSZ programja — leküzdöni?*

— A szereplők kölcsönös félelmét úgy lehetne leginkább leküzdöni, ha leülnének egy tárgyalóasztalhoz, mégpedig — ebben teljesen egyetértek az alternatív csoportok véleményével — nem egy kerek asztalhoz, hanem egy hosszúkás asztal két oldalára. Ez nem azt jelentené, hogy egyik oldalon a hatalom, a másikon a társadalom foglal helyet, hanem azt, hogy az egyik oldalon a kormánypárt, a másikon az ellenzék ül. Ezt mindenütt így csinálják és világos, hogy ez logikus elrendezési forma. Ezen a tárgyaláson — ez szerintem a bizalom megteremtésének az előfeltétele — mindkét félnek biztosítania kell a másikat arról, hogy semmiféle alkotmányellenes, erőszakos cselekményt nem terveznek, sőt, ha ilyenről tudnak, fel lépnek ellene. Ehhez a pártnak feltétlenül le kell szerelnie a külön-hadseregét — a munkásörseget értem ezen —, de rendkívül biza-

A Központi Bizottság hatályon kívül helyezi a munkásörség pártirányításáról szóló korábbi határozatait, és felkéri a Minisztertanács elnökét, hogy készítse elő és adja ki a testületre vonatkozó új jogszabályt. Ebben szükséges meghatározni a Munkásörség feladatait az alkotmányos rend védelmében, az ország biztonságának erősítésében, a hátszág- és területvédelemben, a katasztrófák elhárításában, az élet- és vagyonvédelemben, a közrend és közbiztonság megóvásában.

lomromboló az is, hogy a funkcionáriusok fel vannak fegyverezve, míg az asztal másik felén ülő tárgyalópartner fegyvertelen. Az alternatív szervezeteknek pedig ígéretet kell tenniük arra — mivel robbanásveszély is fenyeget, főképpen ha a gazdasági helyzet tovább romlik —, hogy nem folytatnak feszültségkeltő agitációt, és mindezt fellepnek a felelőtlen izgatás ellen.

Ötlet című folyóirat 1989. május 11-i száma összeállítást közölt a május elsejei Ellenzéki Kerekasztal fórumon elhangzott kérdésekből és válaszokból. Értékelése szerint „a jelenlévő és bemutatkozó pártok és független mozgalmak a vitákban igyekeztek önmérsékletet tanúsítani”. Nos, az alábbi idézet nem éppen erre vall:

„Kérdés: — Tiszteletben kell tartani a reformszárny törekvéseit. Ám a társadalomban tudatosítani kell, hogy a reformszárny is csak kommunista, és fel kell tenni a kérdést a választások időszakában: akar-e ez a társadalom egy kommunista jogfolytonosságot? (Bekiabálások: Nem, nem!)

Lezsák Sándor: — Az MSZMP reformszárnya véleményem szerint lőtt lábú madár.”

Az állathasonlatok, különösen, ha nem is ép állatokról van szó, nem tartoznak a politikai érvelés önmérsékletre valló eszközei közé. Persze, lehet, hogy Lezsák Sándor sasmadárra gondolt. Arról tudnivaló, hogy bármilyen lőtt lábú, miként a latin közmondásból ismert, nem fogdos legyeket.

A még nagyobb katasztrófának csak úgy lehet elébe vágni, ha a reformdemagógiáról az uralmon levők áttérnek a valódi reformokra. Ez szörnyű nehéz, mert a reform kezdeti lépései szükségképpen népszerűtlenné válnak. A munkanélküliség, az árak emelkedését és a

bérek „stabilitását”, a ráfizetéses üzemek bezárását senki nem szereteti. Amikor az NSZK-ban voltam, több éven át figyelemmel kísértem, hogy a brémai és hamburgi dokkok nem tudják állni a japán versenyen. A végén szélnek kellett ereszteniük a dokkmunkásokat. Ezek 300—400 éves dinasztiaiák voltak, olyan munkásrétegek, amelyek már a Hanza-városokban, valamikor a XVI. században elkezdték a hajóépítést. És tragikus volt nézni — a tv mutatta —, hogy a pezsgős üveggel sirva avatták az utolsó hajót. Úgy látszik, szükség szerű, hogy a munkásosztály bizonyos esetekben, osztályhelyzete folytán reakcióssá váljon (Marx ezt nem vette számításba), mivel olyan helyzetbe kerül, hogy az ő érdeke a dokk további fenntartása, az ipar érdeke pedig az átcsoportosítás versenyképes területekre. A nehézség nálunk abban rejlik — és itt az ellenzék is, meg a kormány is könnyen csúszik demagógiába —, hogy népszerűtlen intézkedéseket kell hozni, de erre senki sem érez magában erőt, mert senkinek nincs meg az ehhez szükséges tekintélye. Az MSZMP-nek az ismert okokból nincs meg; az ellenzéki szervezeteknek pedig nincs még sem elegendő tekintélyük, sem hatalmuk és nem rendelkeznek egy valódi kormánypolitika kidolgozásához szükséges előfeltételekkel. Nem csak a személyi előfeltételek, hanem a szükséges adatok, a technikai apparátus hiányára is gondolok. Ennek ellenére azt hiszem, hogy ha létrejönne a megegyezés, elő lehetne teremteni a szükséges anyagi eszközöket. Ez esetben az állam valódi biztosítékot tudna nyújtani a külföldi hitelezőknek, hogy a támogatást arra használja, amire kérte, a munkásoknak, a munkavállalóknak pedig arra, hogy akik fölöslegessé váltak, átképzés után ismét munkát kapnak rentábilis vállalatoknál, iparágakban. Az átalakuláshoz nélkülözhetetlen intézkedéseket a társadalom nem tudná egy csapásra elviselni, de megegyezés esetén ezt az átmenetet is meg lehetne csinálni a legkiszolgáltatottabb rétegek szociális támogatásával. Ezt látom most Lengyelországban is. Ha ugyanis az újfajta társadalmi konszenzus hitelt érdemlően létrejönne, akkor szerintem megindulna felénk a ma annyira hiányzó tőke is. E téren nem vagyok szakember, de úgy látom, a kölcsönökkel eddig úgy viselkedtünk, mint buta ember az árvíz gátnál: ha valahol betör az ár, odarakunk egy homokzsákot, és akkor annak a helyén zúdul be a víz, in infinitum. Az elmúlt 6—8 év vagy még hosszabb időszak történelmi bűnének tekintem, hogy a kölcsönt a további működtethetetlen tovább működtetésére használtuk fel.

— „A szocializmus levitézlett” — mondja Eörsi István. Nem a (magyar) gyakorlatot illeti-e ez a kritika? Vajon ez a személyes véleménye-e az alapja, a része vagy az attribútuma annak a manifesztumnak, hogy az SZDSZ markánsan elhatárolja magát az MSZMP-től, azzal deklarálta sem választási, sem kormányzási koalícióra nem hajlandó lépni?

— Azt, hogy a szocializmus levitézlett, a valóban létező szocializmusra mondtam és nemcsak a magyar formájára. Itt egyetemes csödről van szó. Nem beszélek most Kambodzsáról meg Vietnámról, és a kubai diktatúráról sem. Az európai modellekről beszélünk. A jugoszláv kísérletről csak annyit, hogy az az öngazgatás Tito-féle formája, a centrális struktúra megtartása miatt felemás maradt, és tulajdonképpen szintén csödbe jutott. A gorbacsov reformpolitika mögött az a felismerés húzódik meg, hogy a régi típusú szovjet rendszer abban a formájában, ahogy megvalósult — nemcsak Sztálin alatt, hanem tovább is, mindmáig — egyszerűen életképtelen, és ezért az a veszély fenyegeti a Szovjetuniót, ha tovább is ezen az úton megy, hogy előbb-utóbb még katonailag sem tud lépést tartani Amerikával. Gorbacsov felismerte, hogy békés külpolitika nélkül nem összpontosíthat a belső átalakításra. Ernőgött is a létező szocializmus csödjének a felismerése áll. Az én kijelentésem erre vonatkozott. Ugyanakkor azt is hangsúlyoztam, hogy nem érdemes morálisan értékelni a létező szocializmust, mivel elementárisan életképtelen. Ez a fő baja. Úgy fejeztem ki magam, hogy „egy döglött ló, még ha szép is, kocsit húzni nem tud”. Ennek ellenére sem mondanám, hogy a szocializmus életképtelen. A szocializmus levitézlett: ez igaz a gyakorlatra, de sosem mondanám az elméletre. Utaltam már rá, hogy egy alapvetően antiszocialista rendszerben élünk. Ezt most csak egy szempontból akarom megindokolni. Minden szocialista gondolat alapvető felismerése, hogy a társadalom-

nak fokozatosan át kell vennie az állam funkcióit. Az állam elhalása, ahogyan Marx erről beszélt, a jelenlegi körülmények között nem valószínű meg. De az állam irányítói, ellenőrzői, fensőbbeségi pozícióinak gyöngülniük kell a szocialista fejlődés folyamán. Ez szerintem minden szocialista gondolat alfája és omegája, enélkül szocializmusról beszélni sem lehet. Ehelyett 1956. november 4-e után újra felépítettük a sztálini modellt — bár ez 1963 után szalonképesebbé

Hónapszám leirtuk véleményünket, képet adtunk magunkról folytatódólagosan. Világosság elé lehet tartani bennünket, gerincünk úgy áll, ahogy húsz éve.

Aczél és Déry az előszobában összecsókolózik. Kádár kilép az autóból, jó darabot gyalogol, hogy kezét fogjon velem.

Az idő változott, ezen mérhető. Az idő igazodott.

Kádár múltkori szavai közt a legjobb csengésű ez volt: ahogy lehet. Rákosiék korában a kötelező vezéri szó így hangzott: nekünk mindent lehet; minden úgy lesz, ahogy mi akarjuk. S az a mi — ki volt? Egy isten-ködkép egy csupa köd Sinai-hegyen. Kádárékról a közhangulat: a földön járnak, ahogy lehet.

(ILLYÉS GYULA: NAPLÓJEGYZETEK, 1974. KORTÁRS, 1989. MÁJUS)

vált. E modellre jellemző, hogy Demszki Gábort először azért zárták ki az egyetemről, mert mint kommunista, március 21-én, a kommunévfordulóján engedély nélkül tüntetett. A rendszer még azokat a kezdeményezéseket sem tudta elfogadni, amelyek egyébként az érdekeit szolgálták volna, ha ezek nem felülről jöttek. Amikor a létező szocializmus leviteltetéséről beszéltek, akkor egy olyan gyakorlatot ítélek el, amely egy humánus értékrend szempontjából abszolút antiszocialistának bizonyult. A szocialista gondolatkinccs azonban nem vitézett le. Itt most nem az SZDSZ, hanem a saját nevemben beszéltek. Az SZDSZ-ben két alapvető irányzat van: a liberális és a szocialista, szociáldemokrata. Én még csak szociáldemokrata sem vagyok, szocialistának tartom magam. A szocialista irányzat hívei azon a véleményen vannak, hogy a szabad piacnak, a piaccgazdálkodásnak valamiképpen harmonizálnia kell azzal a tendenciával, amelyet az előbb az esélyegyenlőség erősítésének neveztem. Amennyire igaz, hogy nincs harmadik út az egy- és a többpártrendszer, nincs harmadik út a piaccgazdaság és a tervezdálkodás között, annyira nem biztos, hogy nincs harmadik út a sztálini értelemben vett állami tulajdon és a nyugati értelemben vett magánkapitalista tulajdon között. A pártállam szétesése után — amit szükségesnek tartok, ha megújulást akarunk elérni — az állami tulajdonnak vagy egy részének valamilyen közösségi tulajdonformában kell maradnia — lehet ez részvénytársaság, öngazgatási vagy munkástanácsi forma, ezzel nem foglalkozom, nem is az én feladatom ezt kidolgozni —, és ennek esélyegyenlőséget kell biztosítani a többi tulajdonformával való harcban. Ez, amit most mondom, szocialista hitvallás — én a magam részéről továbbra sem adom fel azt a reményemet, hogy egy hosszabb történelmi fejlődés eredményeként létrejön az öngazgatási, szocialista társadalom.

Ami a teóriát illeti, mostanában divat a marxizmust, a marxista filozófiát leváltani, mint valami párttitkárt; különösen a volt marxisták körében virul ez a tendencia. Párttitkárok jöhetnek-mehetnek, de például az a kérdés, hogy az ellentmondás magukban a dolgokban rejlik-e vagy sem, nem függ az aktuálpolitika állásától. Ugyanígy, ha a valóságot történetileg szemléltem, ez sem függ attól, hogy éppen most mit mondott Grósz Károly vagy hogy ezzel szemben Eörsi István mit állít. A társadalmat is osztályanalízis alapján közelíttem meg. Igaz, hogy az osztályok nem úgy fejlődtek, ahogy Marx gondolta — vagyis, hogy az egyik oldalon a kisemvezettek óriási milliárdjai, a másik oldalon egy-két magántőkés helyezkedik el —, hanem ettől eltérően, a középrétegek váltak egyre fontosabbá, a polarizálódás

marxi sémája nem jött létre, az abszolút elnyomódás megszűnt, de mindez nem jelenti azt, hogy maga az osztályelmélet nem helyes. Magyarországon ebben a társadalomban 1949 óta a vezető párt- és állami funkcionáriusoknak és a nagyipar vezető köreinek az osztályszövetsége uralkodott, s nekem, mint ellenzékinek, arra kell törekednem, hogy ezt a szövetséget megbontsam. Magyarországon nincs megújulás, ha ez a szövetség nem szűnik meg. Ez a gondolat osztályanalízisből fakad, amelyet a marxista szocializmus eszmekincse nélkül nem alkalmazhatnánk. Szerintem az MSZMP és általában az uralmon lévő kommunista pártok elementáris bűne, hogy mindenütt diszkreditálták a szocialista gondolatot.

Ami a koalíciót illeti: ezt még az ellenzéki csoportokkal sem tudom elképzelni — választás előtt. Úgy gondoljuk, becsapnánk a választókat, ha előre összevonnánk az erőinket, és nem adnánk esélyt nekik arra, hogy közülünk is válasszanak. Más lenne, ha Magyarországon kétfordulós, francia mintájú választási rendszer jönne létre. Akkor a második fordulóban a legesélyesebb jelölt javára a többieknek vissza kellene lépniük.

Választások után az SZDSZ azért nem óhajt az MSZMP-vel koalícióra lépni, mert a fennálló állapotokért egyértelműen az MSZMP politikáját tekinti felelősnek. Abban a pillanatban, ha koalícióra lép egy másik párt az MSZMP-vel, a múltból előresugárzik rá ez a felelőség, olyan felelőség kontinuitását kell vállalnia, amelyről nem tehet. A magam szakállára mondom, hogy abban az esetben, ha az MSZMP-ben egyértelműen a reformszárny kerülne felül, én a magam részéről nem kötném ki, hogy semmi áron nem lehet együttműködni vele. Ezt már csak azért sem kötném ki, mert a mi egyik zászlónk, Nagy Imre maga is elkötelezett reformkommunista volt. De attól nagyon messze vagyunk, hogy ez a szárny fölülkerelkedjen.

— Eörsi István hogyan ítéli meg az MSZMP útját-múltját a jelenlegi reformtörekvéseivel, szándékát a pártdemokrácia megújítására; ilyen a platformszabadság, a pártválasztások demokratizálása, a pártviták rendszere. Mi a véleménye a pártszakadásról, annak a lehetőségéről?

— Az MSZMP múltjáról elég sokat beszéltem már. Úgy gondolom, hogy az MSZMP-t, sőt az elődeit is, tehát a Magyar Dolgozók Pártját, még korábban a Magyar Kommunista Pártot is az az alapvető sztálini koncepció vezette, hogy a hatalom megragadását és megtartását minden egyéb szempont fölé helyezte. Ez a Rákosi- és a Kádár-korszak közös vonása. A hatalom nem öncél, semmilyen párt hatalma sem. Az MSZMP hosszú diktatúrája alatt tönkretette az ország gazdaságát, túlterhelte a dolgozókat, életszínvonalukat még jobban eltorzította a nyugat-európai normától, diszkreditálta a baloldal, a forradalom, a szocializmus gondolatát. Külön megemlítem az 1956. november 4-től a retorzló korszakának a végéig tartó időszakot, mely a legsötétebb sztálini periódust állította helyre. En-

AZ MSZMP KB HATÁROZATA, 1989. MÁJUS 8.

Magyarországon azonban 1956 után nemcsak a posztstálini szovjet keretek jelentettek áttörhetetlen korlátot. Miután az MSZMP és a kormány létalapját a korlátok elfogadása határozta meg, a hatalom megszilárdításáért kiméletlenül el kellett járnia a november 4-i realitások ellen bármilyen irányból és megfontolásból fellépő erővel szemben is. Kemény, súlyos megtorlások jelezték a realpolitika kialakítási útját. 1957—58 folyamán a létért küzdő hatalom a megtorlások során a törvénysértéstől sem volt teljesen mentes. Különösen vidéken sok szubjektív elem és személyes leszámolású indulat is érvényesült. A mintegy 300 halálos ítélet jelzi a különleges keménységet.

TÖRTÉNELMI UTUNK. AZ MSZMP KB ÁLTAL KIKÜLDÖTT BIZOTTSÁG ÁLLÁSFOGLALÁSA A JELEN HELYZET ALAKULÁSÁNAK OKAIRÓL TÁRSADALMI SZEMLE, 1989. KÖLÖNSZÁM, 35—36. OLDAL

nek ellenére — noha ma nyugaton ez nagyon divatos — én soha nem hoztam Sztálint egy nevezőre Hitlerral és a kommunizmus sztálini válfaját sem a náciizmussal. Döntő különbség van köztük. A náciizmus kimondottan antihumánus ideológia alapján működött, amely erénynek tartotta az ölést, a tömeggyilkosságot, a népiirtást. A sztálinizmus mindezeket megcsinálta, de *titokban kellett csinálnia*, vagy szociális demagógiával bevonva, mert a *sztálinizmus legitimitását egy humanista ideológia szabta meg*. Ennek következtében a kommunista pártokban még a legrosszabb időszakban is mindig akadtak olyan emberek — sőt olyan csoportok is, de most maradjunk csak a személyeknél —, akiket ez a humanista ideológia hatott át. Ezek tele voltak illúziókkal, sokszor talán primer anyagi érdekeik is befolyásolták őket, vagy azzal bíztatták magukat, hogy a sztálinizmus csak átmenet, de mindenképpen hittek abban, hogy a humánus ideológiát végül is diadalra lehet juttatni. Lukács György ezek közé tartozott, és még sokan mások, művelt, széles látókörű emberek. Ezért ennek a kommunista mozgalomnak mindig volt bizonyos esélye arra, hogy a XIX. századi értelemben vett humánus ideológiát továbbvigye. De azt is hozzá kell tennem, hogy ez általában csak *elméleti lehetőség* volt, és amikor nagyon rövid időre felülkerekedett, mintegy jelezve, hogy létező, eleven erő — gondoljunk Nagy Imrére vagy Dubčekra — akkor utána nagyon hamar le is verték. Legalábbis mindeddig ez volt a helyzet. De furcsa módon, *mégis mindig maradt egy magja*, amely az egalltariánus és szocialista eszméktől áthatva a pártot egy más irányba akarta vinni. Jó volna, ha ez a mélyen húzódo alaprendencia felülkerekedne nemcsak a primitív módon megjelenő diktatúrával, hanem a palástoltabb, öncélú, ravaszkodó hatalmi trükkökkel szemben is.

Ami a jelenlegi helyzetet, a pártszakadást illeti, azt e pillanatban nagyon rossznak tartanám. Nem azért, mintha nem ez lenne a tisztább ügy. Ezen a párton belül a történelem folyamán csaknem mindig legalább két párt működött, például 1953 és 1956 között a Rákosi-párt és a Nagy Imre-párt. Most a pártszakadás esetén a „centrumszárny” kezében maradna a teljes hatalom és ez nagyon könnyen vezetne visszarendeződésre, vagy pedig egy éles, beláthatatlan konfliktushoz, társadalmi lázadáshoz. A pártszakadást abban az esetben tartanám helyesnek, ha a reformszárny át tudná venni az irányítást. De erre nem látok semmi esélyt.

A politizálás az MSZMP-n belül ma kényszeredett kötélhúzásra emlékeztet. A párt egyik szárnya erősítené a platformszabadságot, engedné a szabad szervezkedést, kiiktatná a demokratikus centralizmust és a pártot valódi politikai párttá alakítaná át; tehát elválasztaná az államtól. Mert ez a döntő kérdés. A másik szárny viszont a legszívesebben visszaállítaná a sztálinista struktúrát. A valóság persze ennél is bonyolultabb, hiszen a centrumnak is van egy „baloldali ellenzéke” — a Münnich Ferenc Társaság. Ők segítik a centrumot ahhoz, hogy centrumnak mondhasza magát, mert ők még ettől is balrább állnak; a *ball* idézőjelben és ironikusan mondom, hiszen a sztálinizmust jobboldali, hierarchikus, etatista képződménynek és ideológiának tartom. A *fejlődés tehát kötélhúzás*, vagyis nem belső, szerves átalakulás, előbbre lépés, hanem állandó kompromisszumok eredménye a két szárny közötti pillanatnyi erőviszonyoknak megfelelően. Például egyik nap azt mondja a pártszóvivő, hogy a párt helyesli a reformköröket, de azok horizontálisan nem szerveződhetnek, mert az már frakciózás lenne. Másnap jön a korrekció: horizontálisan szerveződhetnek, csak vertikálisan nem. E bizonytalanság oka, hogy Kecskeméten a tilalom ellenére összehívták őket, és a centrumnak nem volt elég ereje arra, hogy fegyelmi eszközökkel szétcsapjon közöttük. Ennek következtében el kellett ismerni őket: ilyen összejövettel szabad tartani. A régi helyett viszont egy újabb tilalmat hangsúlyoztak. Ha ezt is megsértének, akkor újra kialakulna a dilemma: pártszakadás vagy pedig ezt a békát is le kell nyelni. Így működik ez. Senki nem látja ennek a fejlődési folyamatnak a garanciáit. Mert nem felismerés szüli, hanem ennek a kötélhúzásnak, a pillanatnyi erőviszonyoknak a kényszerűsége. Logikus persze, hogy ha egy csaknem fél évszázada társadalmi ellenőrzés nélkül egyeduralmú párt látszólag önmagától bevezeti a pluraliz-

must, akkor saját tömegein belül ellenállásba ütközik és ez kötélhúzásra vezet. Másrészt ilyen körülmények között senki sem bízhat abban, hogy a fejlődés tartós lesz, mert a kötélhúzás eredményeképpen a *másik* fél is felülkerekedhet, és az egész folyamat visszarendeződhet. De én a fordulat őszinteségében is kételkedem. Amikor őszintétlenséget gyanítok, ez nem vonatkozik minden egyes személyre — csak az összrendeléről beszélek. A társadalom addig volt konszolidáltnak mondható, amíg Kádár János betarthatta azt az ígéretét, hogy „ha ti elismeritek a párt hatalmát, mi több szabadságot és több húst adunk cserébe”. Ezt ő hosszú ideig be is tartotta. Ezt hívták konszenzusnak. A társadalom önkorlátozó módon elfogadta, hogy bizonyos szabadságért bizonyos tabukat tiszteletben tart. Még az írók is szabadon írhattak, ha nem bántották ezeket a tabukat. Abban a pillanatban azonban, amikor Kádár János akarata ellenére nem tudta betartani az ígéretét — az árak tébolyultan emelkedni kezdtek és reménység sém mutatkozott arra, hogy ezt a tendenciát a párt meg tudná fordítani — akkor támadt az a gondolat, hogy bizony meg kell osztani a felelősséget. Ez a mi jelenlegi pluralizmusunk valóságos alapja — ne a párt viselje egyedül a felelősséget, hanem engedélyezzen alternatív szervezeteket. Igen ám, de a *felelősséget nem lehet úgy megosztani, hogy a hatalmat is ne osszák meg*. Ki az a félnótás, aki rendelkezési jog nélkül felelősséget vállal egy országért? Úgy gondolom, eljön egy pillanat, amikor az MSZMP-nek döntenie kell, hogy valóban megosztja-e a hatalmat vagy pedig katonai, rendőri megoldást keres. Ez a pillanat még nem jött el. A döntés azonban már a levegőben lóg, ezt mindenki érzi.

— Köszönöm.

FÁCZÁNYI ÖDÖN